

کاربرد تئوری بازی‌ها در نظام سیاسی

محمد امینی نژاد^۱

^۱ کارشناسی ارشد علوم سیاسی محض، دانشگاه شهید باهنر کرمان، دانشکده حقوق و الهیات

چکیده

امروزه رایج است که تمام عام مردم از سیاست به عنوان یک بازی یاد می‌کنند. تئوری بازی‌ها با در نظر گرفتن شرایط زمانی و مکانی از عمده‌ترین مباحث در این زمینه می‌باشد. این نظریه تحت هیچ شرایطی ادعا ندارد که تمامی امور مشهود و نامشهود در یک موقعیت ملموس و یا ناملموس را می‌تواند پیش‌بینی و کنترل کند، اما ادعای اثبات و بهینگی شرایط را داراست. در یک نظام سیاسی صحیح‌ترین مدیریت عملکرد تا حد زیادی در گرو، بهترین حالات رفتاری و تصمیم‌گیری رهبر یا پیروان می‌باشد. در این مقاله هدف، بیان و چگونگی کاربرد تئوری بازی‌ها در نظام سیاسی است. در همین راستا با مطالعات کتابخانه‌ای و استفاده از مطالب کارآمد و به شیوه توصیفی و مروری به بیان این چگونگی پرداخته شد. تحلیل‌ها و بررسی‌های کیفی نشان می‌دهد که استراتژی بی‌همتای تئوری بازی‌ها در اعم از جنبه‌های یک سیستم یا نظام سیاسی از کارایی، اثربخشی و بهره‌وری (خروجی مطلوب) مفیدی برخوردار است. توصیه می‌گردد مسئولان، سیاست‌مداران، حکمرانان اقتصادی این نظریه مطلوب را به صورت ویژه به کار ببندند.

واژه‌های کلیدی: تئوری بازی‌ها، نظام سیاسی، سیاست.

۱. مقدمه

تئوری بازی‌ها یک چارچوب تحلیل برای مطالعه تراکنش‌های پیچیده میان بازیگران منطقی به وسیله ابزار ریاضیات، ارائه می‌نماید [۱]. هدف از توسعه این تئوری ارزیابی راه‌های عقلایی مواجهه گروه‌ها یا افراد متضاد، از اقتصاد و مهندسی گرفته تا علوم سیاسی، فلسفه و حتی روانشناسی، و حصول اطمینان از برنده شدن یکی از این بازیگران می‌باشد [۲]. بحث در مورد کاربرد مدل نظریه بازی‌ها می‌تواند به روش‌های مختلف انجام شود. بنابراین می‌توان از این ابزار در تجزیه و تحلیل تجربی، نظرسنجی، جدول‌های بودجه‌بندی، تغییرات برنامه‌ریزی، قراردادهای کاری، تحلیل هزینه‌های پس‌انداز، جریان‌های درآمد، بینش رفتار سازمانی و اجتماعی بهره برد، به عبارت دیگر از این تئوری می‌توان به عنوان استراتژی‌های بی‌همتا نام برد [۳]. از تمامی موارد مطروحه می‌توان این گونه استدلال کرد که این تئوری در شکل‌گیری و بررسی رفتارهای انسانی و غیر انسانی یک سیستم یا نظام (سیاسی، اجتماعی و ...) بسیار می‌تواند نقش ویژه و بسزایی اعمال کند. از طرفی استفاده بهینه از این تئوری می‌تواند خلاءهای موجود در یک رفتار یا نظام سیاسی را به صورت رقابتی یا غیر رقابتی پر کند. نظام سیاسی، نظامی است که به امور سیاسی و دولتی می‌پردازد. این نظام اغلب با نظام حقوقی، نظام اقتصادی، نظام فرهنگی و دیگر نظام‌های اجتماعی مورد مقایسه قرار می‌گیرد. یکی از مهم‌ترین اصولی که در علوم مختلف عقلی و نقلی اسلامی یک مستند قطعی و مورد وفاق به شمار می‌رود، "ضرورت حفظ نظام" است. این اصل که به عنوان یک قاعده فقهی به فراوانی در ابواب و مسائل مختلف مورد استناد قرار گرفته است. هر چند خاستگاه این اصل، نگاه شارع حکیم به لزوم حفظ جامعه و بر آوردن نیازهای عمومی آن است، اما پیوند این خاستگاه و نگاه به طیف وسیعی از مسائل و خرده نظام‌های اجتماعی به صورت عام و پیوند آن با ضرورت حکومت و نظام سیاسی و ملازمات و اقتضائات آن به صورت خاص، در عمل جایگاه بی بدیلی را به این قاعده می‌بخشد [۴]. زندگی جمعی، بدون سرکار بودن یک نظام اجتماعی، غیر ممکن است؛ از این رو همواره جوامع به دنبال ایجاد ساختارهای مطلوب برای نظام سیاسی بوده‌اند تا دست‌یابی ایشان به اهداف‌شان را تسهیل نماید. با گذشت زمان و پیچیدگی جوامع و در هم تنیدگی زندگی جمعی، نیازها و مسائل جدیدی شکل گرفته و مدیریت امور جامعه به سبک نظم قدیم را غیر ممکن ساخته است؛ در چنین بحبوحه‌ای ضرورت بازتولید و طراحی ساختارها و نظام‌های پیشرفته، بیش از هر زمان دیگری خودنمایی می‌کند [۵]. با توجه به طرح مسئله پژوهش و لزوم بهینگی و تعادل و یا حتی برتری در شکل‌گیری و پیاده سازی یک نظام سیاسی، به نظر می‌رسد استفاده از یک فن، تکنیک، استراتژی و یا حالت تصمیم‌گیری برتر و کارآمد می‌تواند نظام سیاسی استوار و اثربخش را تدوین یا انتخاب نماید. در این پژوهش سعی بر آن است با شیوه مروری و توصیفی به کاربرد نظریه بازی‌ها در نظام سیاسی پرداخته شود و چگونگی این امر شرح داده شود.

۲. مبانی نظری پژوهش

۱-۲ تئوری بازی‌ها:

- مطالعه مربوط به مسئله تصمیم‌گیری‌های چند نفره [۶].
- مطالعه مدل‌های ریاضی همکاری‌ها و تضادهای بین تصمیم‌گیرندگان عقلایی [۷].
- یک جعبه از ابزارهای طراحی شده برای کمک به فهمیدن پدیده‌هایی که هنگام کنش‌های متقابل تصمیم‌گیرندگان مشاهده می‌شود [۸].
- نظریه بازی‌ها با به کارگیری مدل‌هایی که اشاره شد از شرایط استراتژیک و تجزیه و تحلیل تصمیمات و تعاملات، امکان مطالعه روابط سازمانی با عوامل درونی و بیرونی را در جهت کسب نتیجه بهینه فراهم می‌کند. به گونه‌ای دیگر یکی از اهداف این نظریه پیش‌بینی شرایط محتمل برای بازی‌های تصمیم‌گیری است [۹].

۲-۲ نظام سیاسی:

نظام در لغت به معنای آراستن، نظم دادن، مرتب کردن و به معنای حکومت و ارتش آمده است [۱۰]. در اصطلاح علوم اجتماعی، نظام عبارت است از مجموعه‌ای از عناصر و متغیرهای مرتبط با هم، که برای تحقق یک هدف در تلاش‌اند. هر جزئی نقش خود را برای بقا کل دارد. به گونه‌ای که اخلال در یکی، باعث اخلال در متغیرهای دیگر می‌شود [۱۱]. نظام سیاسی بخش مهمی از نظام کلان اجتماعی است که در جامعه‌ی تکامل یافته اهمیت بالایی دارد. نظام سیاسی عبارت است از شکل و ساخت قدرت دولتی و همه‌ی نهادهای عمومی؛ اعم از سیاسی، اداری، نظامی، مذهبی و چگونگی کارکرد این نهاد، و قوانین و مقررات حاکم بر آن‌ها [۱۲]. هر نظام سیاسی‌ای برای سامان‌دهی زندگی سیاسی به ایجاد ساختار، روش‌ها و ابزارها و هنجارها و قوانین خاص خود دست می‌زند [۱۳].

۳. بحث و بررسی

سیاست و کسب منافع محدود در فضای بین الملل نیاز به آگاهی از اعضا و شرایط نظام دارد. رفتار راهبردی، زمانی بروز می‌کند که مطلوبیت هر عامل، نه فقط به راهبرد انتخاب شده توسط خود وی بلکه به راهبرد انتخاب شده توسط بازیگران دیگر همبستگی داشته باشد. افراد می‌توانند در موقعیت‌های منازعاتی، به نحو غیر عقلایی و هیجانی عمل کنند. ولی نظریه پردازان بازی‌ها معتقدند که افرادی که در بازی شرکت می‌کنند با محاسبه گرای عقلایی و با حدس زدن اقدامات طرف مقابل خود عمل کرده و سعی می‌کنند که از طرف مقابل امتیاز کسب کنند؛ این در واقع همان چیزی است که در یک نظام سیاسی می‌تواند بهینه سازی گردد. سیاست‌های داخلی و خارجی را به بهترین نحو می‌توان در چارچوب نظریه بازی‌هایی درک کرد که متضمن ترکیب پیچیده و سیالی از گرایش‌ها به سمت حاصل جمع‌ها ببرد. در هر دورانی ممکن است رقابتی سیاسی استراتژیکی وجود داشته باشند که رویارویی با یکدیگر را واجد برخی ویژگی‌های یک بازی می‌کند. در بازی‌هایی که برای کمک به علوم سیاست گذاری طراحی شده‌اند معمولاً تلاش بر آن است که بیشترین میزان ممکن واقع گرای تأمین شود. اگر نظام سیاسی نقش یک سازمان را بازی کند؛ باید دارای مدیر، کارکنان، منابع و تجهیزات باشد و از همدیگر اثر بپذیرند. اثر پذیری و اثر گذاری هر یک از عوامل در هر یک از شرایط زمانی و مکانی از تعارضات بسیاری پیروی می‌کنند. کنترل، نظارت، مدیریت زمان، مدیریت اقتضایی، مدیریت مذاکره، مدیریت منابع، هدایت، رهبری، سازماندهی، فرماندهی، برنامه‌ریزی، پیش‌بینی، تصمیم‌گیری، آرمان‌گرایی و بسیاری دیگر از موارد مهم مزیت رقابتی و غیر رقابتی یک نظام سیاسی؛ در گرو استفاده از بهترین ابزار مدیریت تضاد و تعارض یعنی تئوری بازی‌هاست.

۴. نتیجه‌گیری

به نظر می‌رسد با توجه به تعریف و معنای نظام سیاسی، این نظام بیش از هر چیز دیگر رفتاری شبیه یک "سیستم" دارد و از ویژگی‌های آن برخوردار است. اگر این رویکرد در نظر گرفته شود و ماهیت سیستمی را برای نظام سیاسی در نظر بگیریم، می‌توان دریافت که تمام متغیرهای سیاست گذاری (ورودی)، استفاده از تئوری بازی‌ها و پردازش اطلاعاتی - تصمیم‌گیری آن (فرآیند پردازش و تحلیل) و تدوین یا انتخاب استراتژی بهینه و اجرای آن (خروجی) هستند. مثال بارز این دیدگاه، استفاده از استراتژی "بُرد- بُرد" ایران در مذاکرات هسته‌ای و ۵+۱ در مجامع بین المللی می‌باشد. به عبارت دیگر استفاده از این استراتژی که یکی از بازی‌های بهینه کاوی جهت حل تعارضات می‌باشد، توانسته است دشمنان نظام سیاسی را تا حد زیادی غافل گیر کند. با نگاه خردتر می‌توان دریافت که چنانچه یک سیستم یا سازمان رفتاری غیر سیاسی هم دارا باشد و دارای یک مدیر بدون دانش و آگاهی سیاسی هم می‌تواند، از یک رفتار سیاسی نظام‌مند برخوردار گردد. تئوری بازی‌ها دارای انواعی از بازی‌های گوناگون است که بسته به نیاز و وابستگی متقابل جریان‌ات سیاسی می‌تواند از آن‌ها استفاده بهینه و مؤثر کند. از آنجا که نظام سیاسی با نظام حقوقی، اقتصادی عجین شده است، می‌توان از تئوری بازی‌ها که یکی از مفیدترین ابزارهای اقتصادسنج است و

مدیون زحمات اقتصاددانی چون "جان نش" می باشد، بهره کافی و لازم را ببرد. بنابراین نتایج این تحقیق در بیان مروری خود، نشان از کاربرد بهینه، بارور و رویکرد حل مسأله تئوری بازی‌ها در نظام سیاسی دارد.

۵. قدردانی

از پژوهشگر ارجمند جناب آقای "پوریا فرح گل" کمال تشکر را دارم.

۶. منابع و مراجع

۱. Osboyne, M. (۲۰۰۴). An Introduction to game theory. Newyork: Oxford university Press.
۲. Myerson, R. (۱۹۹۱). Game theory, analysis of conflict. Cambridge: Harvard uni, Press.
۳. فرح گل، پوریا؛ خرم بخت، عبدالله؛ علوی، پویا (۱۳۹۷). استفاده از تئوری بازی در تحلیل زنجیره ارزش (مورد مطالعه: صنعت حمل و نقل دریایی). مجله دستاوردهای نوین در مطالعات علوم انسانی، سال اول، شماره ۱۰، ص ۴۹-۵۷.
۴. مرتضوی، سیدضیاء (۱۳۹۸). قاعده‌ی حفظ نظام و پیوند آن با حفظ نظام سیاسی؛ با تأکید بر نگاه فقهی امام خمینی (ره). مجله علمی - پژوهشی علوم سیاسی دانشگاه باقرالعلوم (ع)، دوره ۲۲، شماره ۸۶، ص ۲۹-۵۲.
۵. ایزدهی، سیدسجاد؛ احمدی، محمدزکی (۱۳۹۸). ظرفیت ساختارسازی فقه سیاسی شیعه در نظام سیاسی مطلوب. مجله علمی - پژوهشی علوم سیاسی دانشگاه باقرالعلوم (ع)، دوره ۲۲، شماره ۸۶، ص ۷-۲۸.
۶. Gibons, R. (۱۹۹۲). Game Theory For Applied Economics. Princeton university Press, Princeton, NJ.
۷. Osborne, M.J., Rubinstein, A. (۱۹۹۴). A Course in Game Theory. MIT Press, Cambridge.
۸. Myerson, R.B. (۱۹۹۷). Game Theory: Analysis of conflict. Harvard university Press, Cambridge.
۹. شفیعی، مرتضی؛ فرح گل، پوریا (۱۳۹۸). کاربرد تئوری بازی در تحلیل زنجیره تأمین با رویکرد بازار مشتری (مورد مطالعه: سیمان فارس). فصلنامه مطالعات مدیریت صنعتی، دوره ۱۷، شماره ۵۳، ص ۱۸۵-۲۱۷.
۱۰. معین، محمد (۱۳۹۱). فرهنگ فارسی. تهران: انتشارات امیرکبیر.
۱۱. واسطی، عبدالحمید (۱۳۹۱). نگرش سیستمی به دین. مشهد: مؤسسه مطالعات راهبردی علوم و معارف اسلام.
۱۲. ابوالحمد، عبدالحمید (۱۳۷۶). مبانی سیاسی. تهران: انتشارات طوس.
۱۳. ایزدهی، سیدسجاد؛ احمدی، محمدزکی (۱۳۹۸). ظرفیت ساختارسازی فقه سیاسی شیعه در نظام سیاسی مطلوب. مجله علمی پژوهشی علوم سیاسی دانشگاه باقرالعلوم (ع)، دوره ۲۲، شماره ۸۶، ص ۷-۲۸.